

Príbeh sirotinca

Modranský sirotinec patrí medzi slávne stavby, ktoré navrhol architekt Dušan Jurkovič. Desaťročia chátral, za socializmu v ňom sídlilo učilište. Dnes sa ho pokúša oživiť miestny evanjelický cirkevný zbor spoločne s mimovládnu organizáciou Modranská beseda.

Predposledný septembrový víkend bolo v tomto malokarpatskom vinárskom mestečku rušno. Na Deň sirotinca zavítali stovky návštevníkov. Atmosféra ich preniesla o sto rokov do minulosti, keď túto ustanovizeň slávnostne otvárali. Niektorí prišli v dobových kostýmoch, hrala skvelá hudba, dobrovoľníčky napiekli koláče a pripravili jednoduché domáce jedlá, ktoré kedysi s obľubou jedávali deti zo sirotinca.

Na nádvorí bývalého sirotinca sa krútil archaický, ručne poháňaný drevený kolotoč s prútenými košmi pre malých pasažierov. Bohatý program obsahoval aj odborný seminár, tvorivé dielne, divadelné predstavenia či vychádzku po stavbách a pamiatkach skvelého slovenského architekta Dušana Jurkoviča. Charitatívna zbierka vynesla Modranskej besede, ako hlavnému organizátorovi tejto zaujímavej akcie, takmer 10-tisíc eur na záchranu sirotinca, pričom Nadácia VÚB sa zaviazala vyzbieranú sumu dvojnásobne navýšiť. Predseda Modranskej besedy Ján Zigo, povoláním elektrotechnik, netajil spokojnosť. „Radi by sme v opravenom sirotinci videli priestor na zochovsko - jurkovičovskú študovňu, miesto na rozjímanie.

Evanjelický cirkevný zbor uvažuje o zriadení komunitného centra, miesta na voľnočasové aktivity, možno aj škôlky. Mohli by tu byť aj kultúrne akcie či obradná sieň, je tu priestor na ubytovacie kapacity a v podkroví aj na ateliér," opisuje Zigo smelé vízie. Evanjelická farárka Eva Oslíková sa s manželom, takisto farárom, prisťahovala do Modry pred rokom zo Sučian. Tunajší cirkevný zbor má 1 300 členov a Jurkovičov sirotinec patrí medzi jedenásť nehnuteľností vrátane dvoch kostolov, slovenského a bývalého nemeckého, ktoré vlastní. „Máme okolo seba skupinu ľudí, s ktorými sa schádzame a pravidelne sa modlíme. Pol roka sme sa modlili za to, aby sa našli ľudia, ktorí sirotinec zachránia, až za nami prišli dvaja mladí, že sa do toho pustia. Ich zámer plne podporujeme," vysvetľuje Oslíková s tým, že prvý krok bude zapísanie sirotinca na zoznam pamiatok.

Na sirotinec, ktorý počas socializmu chátral a spočiatku slúžil ako pekárske učilište, si dobre pamätá aj kurátorka Múzea Ľudovíta Štúra Agáta Petrakovičová, dcéra spisovateľa Vincenta Šikulu. Jej rodina má k architektovi Jurkovičovi blízky vzťah bývali v slávnom dome Hamrštíl, ktorý projektoval. „Naše múzeum vydalo v spolupráci s Modranskou besedou niekoľko publikácií o tunajších osobnostiach, na ktoré sa tak trochu zabúda, či už je to maliar Jozef Ilečko, alebo keramikár Heřman Lansfeld. Chceme vydať aj knihu o sirotinci," hovorí Petrakovičová.

.na začiatku boli Zochovci

Evanjelický farár Samuel Zoch, narodený v roku 1882, patril do významnej rodiny. Jej silný príbeh je plný obdivuhodných aktivít na pomoc iným. Podobne ako jeho strýko Pavol, aj Samuel organizoval početné potravinové zbierky a všetok voľný čas venoval práci v miestnom sirotinci. Počet sirôt v

dôsledku vojny a ťažkej sociálnej situácie sa zvyšoval, a tým narastala aj potreba postarať sa o ne. Zoch si predsavzal postaviť nový, väčší sirotinec. Dňa 12. mája 1912 položili základný kameň, o rok neskôr budovu sirotinca v Modre slávnostne otvorili a vysvätili. Vzťah oboch manželov Zochovcov k tejto bohumilej činnosti sa prehĺbil po strate ich jediného syna, 8-ročného Stanka. Na jeho pamiatku založili základinu na podporu chudobných študentov a fond Stankova pokladnička na pomoc sirotám. Počas 1. svetovej vojny bola modranská evanjelická fara jedným z centier, v ktorých sa stretávali vtedajšie elity slovenského spoločenského a politického života. Po rozpade monarchie sa stal Samuel Zoch jedným z popredných predstaviteľov Československej republiky, bol spoluautorom textu Martinskej deklarácie a prvým bratislavským županom. V roku 1923 sa stal aj biskupom západného dištriktu. V najväčšom rozkvele síl, už ako predseda Zväzu evanjelických cirkví v Československu, v decembri 1928 Zoch zomiera.

Ďalšou významnou osobnosťou, ktorú viazali k Modre rodinné vzťahy, bol autor mohyly generála Štefánika na Bradle, ako aj mnohých ďalších vynikajúcich návrhov stavieb, architekt Dušan Jurkovič (1868 - 1947). A práve evanjelický sirotinec, prvý svojho druhu na Slovensku, bol jeho prvou a najdôležitejšou stavbou v Modre. Secesnú stavbu navrhol v tzv. modernom style, čo bol jemu blízky anglický prúd tohto štýlu na začiatku 20. storočia. Sirotinec vyrástol na veľkom pozemku bývalého mlyna so záhradou, ktorou pretekala nezakrytý potok. Neskoršie necitlivé úpravy a zásahy, najmä modernistická prístavba v roku 1938, vyvrcholili po nástupe komunistického režimu. V roku 1951 sirotinec zrušili a v budove zriadili Stredné odborné učilište pekárske, pričom na časti cirkevného pozemku vzniklo aj rezortné doškoloňovacie stredisko. Sirotinec potom desaťročia chátral, čo sa nezmenilo ani po roku 1989.

.život v sirotinci

Prvé úvahy o potrebe evanjelického sirotinca zazneli na vnútromisijnej konferencii v Modre v roku 1899. Jeho výstavba sa zvažovala buď v Liptovskom Mikuláši, alebo v Modre. Definitívne rozhodnutie padlo na pastorálnej konferencii v roku 1905 v Tisovci. Keď odtiaľ cestovali vlakom domov, poskladali sa kolegovia duchovní Pavlovi Zochovi na finančnú zbierku. Prvý sirotinec otvorili v tom istom roku na dolnom predmestí Modry, v dome vdovy Hýlovej, ktorá svoj dom na tieto účely poskytla úplne zadarmo. Spočiatku v ňom bolo iba päť detí. Vlhký dom nepostačoval potrebám, detí pribúdalo, a tak časť svojho domu v terajšej Moyzesovej ulici poskytla cirkvi na tento účel vdova Liberčanová.

Objekt, v ktorom mohlo bývať až 26 detí z celého Slovenska, otvorili v roku 1908. Sirotným otcom sa stal učiteľ na dôchodku Ivan Branislav Zoch, sirotnou matkou Zuzana Valchová z Petrovca - deti ju nenazvali inak ako „mamuška“. Po smrti Pavla Zocha v júni 1907 pokračoval v práci jeho synovec Samuel. Medzi prvých chovancov sirotinca patrili aj významní básnik Ján Čietek, známy pod menom Ján Smrek. Počet sirôt sa však ustavične zvyšoval, domy darované vdovami kapacitne nestačili, a tak sa pastorálna konferencia v Novom Meste nad Váhom v roku 1909 uzniesla na stavbe väčšieho sirotinca v Modre. Zochovi pri organizácii zbierky v cirkevných zboroch výdatne pomáhal farár z Pukanca Martin Bujna, ktorý o potrebe pomáhať písal do časopisu Stráž na Sione. Získal preto prezývku „čestný žobrák“ alebo „ideálny žobrák“ sirôt. Prvú veľkú službu preukázala cirkevníčka

Judita Dubovská. Nielenže prispela do zbierky sumou 4-tisíc korún, ale aj odkúpila a na tento účel venovala svoj otcovský mlyn.

Novopostavený sirotinec slúžil svojmu účelu a v roku 1923 počet opatrovaných detí stúpol na 80. No žiadosti o prijatie ďalších detí ustavične pribúdali. Sirotinec bol postavený v jednoduchom štýle, od hlavného vchodu viedlo široké schodisko na poschodie, kde boli detské spálne - naľavo dievčenské, napravo chlapčenské. Počas jeho existencie do roku 1951 v ňom našli svoj domov stovky sirôt a polosirôt z celého Slovenska vo veku od piatich rokov. Život v ňom mal pevne stanovený režim, ktorý obsahoval pracovné a školské povinnosti, ako aj voľný program detí. Deň v sirotinci sa začínal za zvuku zvona, ktorý ohlasoval budíček; v zimných mesiacoch o šiestej ráno, v letných o pol hodiny skôr. Väčšie deti pomáhali tým menším s obliekaním. Jedálny lístok bol jednoduchý, jedlá z mäsa boli trikrát týždenne, no deti nikdy nehladovali. V záhrade sa dopestoval dostatok zeleniny a ovocia. Cirkevné zbory z celej krajiny posielali do Modry potraviny, najmä múku a zemiaky. Obľúbené hodiny osobného voľna trávili deti hrami, v nepriaznivom čase čítaním kníh či ručnými prácami. Chovanci mali nárok na voľno až vtedy, keď si splnili povinnosti. Najčastejšie pomáhali v kuchyni alebo v záhrade, dievčatá plátali a zašívali obnosené šatstvo či chodili vypomáhať do domácností a viníc miestnych cirkevníkov. Ak ich mali, tak počas prázdnin navštevovali svojich príbuzných alebo trávili čas u dobrodincov vo vzdialenejších cirkevných zboroch. Deti z rozvrátených alebo sociálne slabších rodín boli vychovávané v bázni Božej a vzájomnej láskavosti, čo však nezaručilo, že nestvárali huncútstva. Medzi široký repertoár trestov patrilo aj vyhrešenie medzi štyrmi očami alebo pred chovancami, ale aj pôst, telesný trest alebo až vylúčenie nenapraviteľných. Pri odchode zo sirotinca si každý chovanec odnášal vlastnú výbavu. Tú tvorili okrem iného štyri košeľe, jedny celé topánky, jedny nové šaty zelené, štyri krátke spodky a rovnaký počet svetrov.

.záchrana židovských detí

Samostatný príbeh sirotinca tvoria židovské deti, ktoré sa v ňom ukryvali počas vojny. Modra bola mestom viacerých etník a konfesí, historické pramene spomínajú prítomnosť židov už v 16. storočí. Najviac židovských rodín žilo v tomto meste na prelome 19. a 20. storočia, venovali sa prevažne obchodu, hospodárstvu a vinohradníctvu. Náboženská obec vlastnila synagógu, cintorín, kúpeľ zvaný mikve, jatky a viacero dobročinných spolkov. Po vyhlásení autonómie Slovenska v roku 1938 a najmä po nástupe Tisovho režimu a prijatí tvrdých rasových zákonov podľa vzoru nacistického Nemecka sa aj situácia modranských židov stávala čoraz viac neúnosnou. O tri roky neskôr už boli takmer všetci členovia tamojšej židovskej obce vyvezení do koncentračných táborov, odkiaľ sa až na malé výnimky domov nikdy nevrátili. Predstavitelia evanjelickej cirkvi sa nemohli nečinne prizerať na to, ako vláda rieši „židovskú otázku“. Vtedajší farári Július Dérer a Bohumil Kadlečík dostávali od zúfalých rodičov a iných príbuzných početné listy so žiadosťami o prijatie židovských detí. Vďaka útočisku v sirotinci vojnu prežilo 25 židovských detí z celého Slovenska. Dérerovi udelil v roku 1966 štát Izrael in memoriam ocenenie Spravodlivý medzi národmi.

Vojnovou časťou histórie sirotinca, na ktorú si aj dobre spomína, sa zaoberá 81-ročný docent Karol Erdelský V Modre, odkiaľ pochádzala jeho matka, začal chodiť do cirkevnej evanjelickej školy,

prichádzal tu aj do kontaktu so židovskými deťmi. „Niektorí židia, aby sa zachránili, sa nechali pokrstiť, mnohí dávali svoje deti na evanjelické fary. Keď rodičov deportovali do koncentračných táborov, tak ich príbuzní sem do sirotinca doviezli 25 detí. Vedelo sa o nich," spomína Erdelský a pokračuje: „V jednej časti objektu vtedy sídlilo veliteľstvo nemeckého letectva Luftwafe, v druhej bol sirotinec. Nemecký veliteľ, pôvodným povolaním evanjelický farár, si raz zavolať správcu sirotinca a povedal mu: Viem, že tu máte židovské deti a viem aj to, že ich chcete evakuovať a roztratiť po lazoch. Nerobte to. Garantujem slovom nemeckého dôstojníka, že pokým tu budem, deťom sa nič nestane. Do budovy bez môjho súhlasu nevstúpi ani Gestapo, ani Hlinkova garda. A tak aj bolo, židovské deti vojny prežili aj vďaka ochrane nacistického veliteľa."

Pamätníčkou tých čias je aj bývalá chovankyňa sirotinca, 86-ročná Emília Kernová. Jej otec bol legionár v Taliansku a spolubojovník generála Štefánika. Profesiou bol obuvník, kože nakupoval od židovského obchodníka Adlera, s ktorého rodinou sa spriatelili. Bývali v Pezinku, kde čelili čoraz silnejším útokom zo strany nemeckých susedov, až sa napokon v roku 1938 rozhodli presťahovať do Modry, kde jej otec robil v sirotinci domovníka a mama kuchárku. Emília sa hrávala s ostatnými deťmi, aj so židovskými. „Dobre nám tam bolo. Pán farár Kadlečík chodil pravidelne s mojím otcom kupovať tovar, najmä potraviny pre siroty. Každý večer sme sa museli modliť a spievali sme náboženské pesničky. Po konfirmácii museli staršie deti vo veku štrnásť rokov sirotinec opustiť, väčšinou išli do učenia," spomína na roky dávno minulé pani Kernová. Zo sirotinca odišla v roku 1945, o rok neskôr sa vydala. Zreteľne si spomína na židovského chlapca Karola Adlera, ktorému počas vojny pomáhala. A spomína si aj na pokazenú pec v sirotinci, v ktorej sa ukrývali dvaja partizáni. Dodnes starostlivo opatruje fotografiu, na ktorej sú zobrazení.

Medzi prvých chovancov sirotinca patril aj významný slovenský básnik známy pod menom Ján Smrek. Evanjelický sirotinec v Modre navrhol v tzv. modern style architekt Dušan Jurkovič.

Archaický kolotoč na oslavách sirotinca.

Expozícia v budove modranského sirotinca.

Andrej Bán, Týždeň 41/2013, 7/10/2013